

Жана Пејановић¹
Нови Сад

ЉУБАВИ ЛАЗЕ КОСТИЋА

(Између Ленке Дунђерске и Јулке Паланачке)

Сажетак: У огледу су на основу текста *Дневника* Лазе Костића, као и појединих његових песама (*Погреб*, *Сахранио сам љубав дубоко у земљу*, *Госпођици Л(енки) Д(унђерској) у споменицу* и *Santa Maria della Salute*), осветљене најзначајније љубави овог песника, пре свега према Ленки Дунђерској и Јулки Паланачкој. Ленкина и Јулкина појава се у великој мери поклопила са његовим идеалом о жени, са оном душевном „самониклицом“ коју је већ носио у себи. Требало је да се такве жене, у архетипском амбијенту (господства, пријатељске тоpline) појаве, па да човек и песник у њима препозна идеал коме је тежио.

Кључне речи: српски романтизам, романтичарски дневник, љубав, Лаза Костић и Ленка Дунђерска, Лаза Костић и Јулка Паланачка, архетип, анима

Лаза Костић је своје срце савлађивао. Био је стидљив и поносит и није се умео удварати ни ласкати ни кнезу, ни министру, ни краљу, па се није знао удварати ни госпођицама, ни њиховим мајкама и теткама! Прва Костићева љубав од 1861. завршила се већ 1862. смрћу девојке којој је неколико песама испевао. Онда је ипак био потресен јер је испевао песму *Погреб* и *Сахранио сам љубав дубоко у земљу* љубави која се разболела и издахнула. Друга се љубав завршила преуздајом девојке за другога, а трећа 1871. исто тако. Како се четврта и пета љубав развила без икаквих потреса и трзавица, најбоље се види из песникових стихова које је у то доба писао.

У тексту *Ленка Дунђерска и још понешто око песме Santa Maria della Salute* Лесковац је на основу обавештења која је добио од чланова породице Дунђерски у Новом Саду, на основу разговора са старом собарицом Дунђерских, деведесет четворогодишњом Вероником Молнар, на основу фотографија и других докумената, дао јасан одговор ко је била и како је изгледала жена која је Костића инспирисала да напише „оне две дивне песме”: *Госпођици Л(енки) Д(унђерској) у споменицу* и *Santa Maria della Salute*.

Ко је била Ленка Дунђерска? Светислав Стефановић пише: (*Сабрана дела*, II књига, страна 170 и даље): „Млада и лепа кћи Дунђерскога требало је да се уда за неког богаташа; напрасно се разболела

¹ zana.pejanovic@gmail.com

и умрла. Из мога ђачког доба у Н. Саду сећам се да се говорило да се отровала јер се није хтела удати за намењеног јој младожењу. После сам слушао и верзије о њеном пријатељству и симпатијама за Костића и о његовој позној више но пријатељској љубави за њу наговештеној у оној албумској посвети. Једном приликом једног од наших састанака у Бечу Костић ми је причао о том свом позном платонизму. Сећам се да ми је говорио о једној сцени када је госпођица Л. Д. имајући да се реши на брак, на његово болно изненађење, изјавила му да би се могла удати само за човека таквог какав је он. Та га је исповест нагнала да се уклони из куће, а њена напрасна смрт учинила је крај целој историји и дала инспирацију његовој последњој песми *Santa Maria della Salute*.²

Јелена - Ленка Дунђерска умрла је у двадесет петој години, изненада, после боловања, 8. новембра 1895. године од тифусне грознице у Бечу. Њена нагла и трагична смрт дубоко и задуго је потресла све у кући којој је она била мезимица и љубимица. Добила је врло лепо образовање, завршивши прво женски лицеј тзв. Енглеских госпођица у Будимпешти, а потом је била у једном вишем женском васпитном заводу у Бечу. Знала је добро немачки, француски и мађарски; много је читала, свирала и клавир (музичирала је са својом пријатељицом пок. Видом Вулко-Варађанин) и лепо певала; одлазила радо на концерте, у позориште и на забаве (српске); бавила се спортом (била је одлична јахачица). Сви који су је знали или слушали о њој говоре како је била плавих очију, висока и елегантна, лепа и добра срца, умиљата и према свима предусретљива. Стара собарица у породици Дунђерских, Вероника Молнар, Мађарица, која је Ленку знала онако како собарица може знати своју господарицу и живо је се сећа још данас, казује о њој да је сва послуга у кући Ленку изузетно и необично волела, јер није била ни најмање горда. Била је увек природна, увиђавна и дарежљива, никада није пропуштала да сиромашне награди богато.³ Ленка је изненадно и мистериозно отишла са овог света, и то баш на њен рођендан. Костић је Јулчи, после сахране, писао: „Био сам у Сентомашу на погребу Ленкину. Ни рођена сестра јединица није ми била милија од ње“.⁴

У лето 1891. у педесетој години, Костић се нашао у Чебу где је заволео деветнаестогодишњу Ленку, кћерку свог богатог пријатеља Лазе Дунђерског. Како је текла ова љубав, да ли је Ленка Дунђерска била опчињена песником, зашто је песник провео време од 1891. до 1895. у манастиру Крушедолу, зашто се Ленка није удавала и који су мотиви руководили њега, песника, да се на иницијативу Лазе Дунђер-

² Милосављевић Петар, *Триптих о Лазу Костићу*, Народна библиотека “Карло Бијелички”, Сомбор, 1991, стр. 255-256.

³ Исто, стр. 256-257.

⁴ Исто, стр. 260

ског, венча 1895. са богатом уседелицом Јулом Паланачки и убрзо потом врати у Крушедол, где ће га исте године стићи глас о Ленкиној смрти - није нам познато.

У литератури којом данас располажемо о последњој Костићевој песми нису оспорени основни Стефановићеви наводи, сем оне приче у коју ни сам није веровао: да се лепа кћи Дунђерског отровала. Али се после свега што је о тој теми до сад написано, на комплекс проблема око потицаја да се напише *Santa Maria della Salute* мора гледати продубљеније и проблемски конкретније.

Јулка је умрла нежно од њега оплакана и Лаза Костић је могао да објави своју Лабудову песму, не вређајући ни Јулку, ни конвенције преко којих је Данте прешао. Оженио се на време Лаза Костић тако да није очевину потрошио. Костић натеже, бескућник је, постаје што човек ни непријатељу не жели, вечити гост у фрушкогорском манастиру или код богаташа Дунђерских. Он је ту „младу”, „свежу” и дивну девојку срео први пут у „њеном дворцу на обали Дунава”. Било је то јула или августа 1891. године, после његовог повратка са Цетиња. О ономе што се између Лазе Костића и Ленке у стварности можда збило и збивало, делимично могу да нам кажу песма *Santa Maria della Salute* и његов *Дневник*. Других докумената нема.

Занимљиво је да се Костић 1895. заносио фантастичном мишљу да Ленку Дунђерску уда за Николу Теслу. Три Костићева писма Тесли која говоре о томе објавио је Станислав Винавер у чланку *Како се родила Santa Maria della Salute* (*Дело*, април 1955, стр.195-201). Тесла је понуду одбио (“ја сам последњи од мога рода”), а када је Ленка убрзо умрла, Костић му је послао њену посмртну листу: „Ето, то је ваша несудбина”, јављао му је. Доцније Костић мора да је био задовољан што до тог брака није могло доћи. У лето 1900, из Радегунда, писао је Богишићу: „Има ли што у експозицији од Тесле? Ја се бојим да ће тај човек поманитати, ако већ није. Његов последњи чланак у *Century m.* има симптома. *Il genio e la mania*, или: гдје су кола мудрости, ту су двоја лудости.”

Морамо да замислимо Лазу Костића како за све то време, па до саме смрти, носи у себи сањалачку и занесену клицу мистичне љубави према Ленки. Пролазе године и године. Он јој је веран и све вернији; коначну своју песму о њој и о себи написао је (радећи, на њој једнако, дотерујући је и преиначујући) тек 1909. године, за своје јубиларно издање (које је изашло у издању Матице; у њ је унео оно што је сматрао да сачињава најбоље у читавом његовом песничком делу. Све до последњег тренутка, Лаза Костић носи у себи ту песму о својој највећој и јединственој љубави. Та се љубав преображава у њему, и преображава и њега. Лаза Костић ради, изводи гимнастичке мајсторије, чита, пише опширна писма својим пријатељима, мисли, сањари,

прати догађаје светске и српске – а и све је то за њега другостепено, па и неважно. Он носи у себи и култ Ленке Дунђерски и удешава завршну песму свога живота. Она је последњи смисао његовог опстанка. За ту песму биле су му потребне године и године. Лаза Костић љубав и смрт Ленкину носи у срцу и негује их. Стихове не остварује никако, одлаже их, одгађа и одгађа - и тако чува и љубав и Ленку; не дозвољавајући тој љубави да га напусти, чак ни у облику олакшања помоћу стихова. А једно је несумњиво: та га љубав држи; он ту љубав стално потхрањује у души. То је сад његова суштина. Тад би могао да пева и друге песме. Лаза Костић зато није ни хтео да заврши коначан облик своје најбитнијем душевном садржају. Лаза Костић није могао ни о чему другоме више ни певати. Наравно, не мислимо на пригодне песме, већ на песме већег замаха.

Ленка је стајала пред свим другим евентуалним песмама – као облик који све заклања. Све силе умља и безумља, склада и расклада, једнако су бдиле у даноноћној служби Ленкиној - а Лаза Костић није хтео да их стави у покрет, да не би – довршивши дело - одстранио макар и најмању ону мисао која је то дело надахњивала, која је на то дело чекала, негде у далеким неземаљским сновима.

О ономе што се између Лазе Костића и Ленке у стварности можда збило и збивало, делимично могу да нам укажу песма *Госпођици Л. Д. у споменицу* и његов *Дневник*. Других докумената нема. У песми *Госпођици Л. Д. у споменицу* јавља се препрека: разлика у годинама између субјекта песме и вољене жене. Свака од оних ранијих песама имала је свој природан завршетак и свој (трагичан) крај. У песми посвећеној Ленки Дунђерској краја ни завршетка драме нема. Унутар те драме се никакво разрешење не види нити нуди. У првој строфи, која се завршава рефреном: Куку Теби!- каже се: Требало би да си задовољна што имаш толико младожења. Бирај, али Куку Теби! Ако најбољег не изаберећ, те му пребијеш срце!⁵ Друга строфа се завршава рефреном: Благо Теби! Кога било од тих просаца да изаберећ, биће те достојан јер си га Ти изабрала (мада не мора да је изнад других). Трећа строфа сабира се у два карактеристична рефрена: Куку мени! У средини строфе: што за мене нема те милине. А на крају строфе се опет узвикује: Благо мени! Јер кад би ме Ти случајно изабрала, све би муке на ме селе! Двапут се у тој песми од три дугачке строфе каже: Благо, и двапут Куку! Благо мени! и Благо Теби! Куку Мени! и Куку Теби! Субјекат песме и објекат његове љубави не могу да нађу разрешење из тог круга.

У песми *Госпођици Л. Д. у споменицу* љубав је фиксирана у неко вечно и непокретно садашње време, приказана као нераздрешиви

⁵ Милосављевић Петар, *Живот песме Лазе Костића Santa Maria della Salute*, Матица Српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад, 1981, стр. 84.

чвор: ни напред ни назад се не може. Како се год у будућности буде десило биће и добро и лоше, и за њу и њега, биће и Благо! И биће Куку! Песма *Госпођици Л. Д.* документ је о Костићевом односу према Ленки. Али се тај документ не односи на све време њиховог познанства (1891-1895). Он говори само о једном тренутку у развоју тих односа. То је онај тренутак што је у песми *Santa Maria della Salute*: Ал тежој рани настаде брид: што ћу од миља, од муке љуте. Он означава она колебања којима је био изложен субјект песме, али и она колебања која су очигледно постојала и у самом Костићу: шта да учини са том љубављу која се у њега јавила касно, у невреме.⁶ Песма је објављена у сарајевској *Нади* 1894. Напомена о смрти Ленкиној дошла је доцније.

Из ове спомен – песме могли бисмо закључити: да је Лаза заљубљен, да је побегао испред Ленкиних просаца, да јој жели срећу у браку са најдостојнијим итд. Тек после Ленкине смрти 1895. ова се Лазина љубав претвара у нешто сасвим друго: он више Ленку никоме не препушта. Он је држи и чува у срцу. Он је сада њен једини просац. А у коначној својој песми, он с њоме слави мистичан брак, на ономе другоме свету.

Та песма јесте документ о Костићевом односу према Ленки у време њиховог познанства: од 1891, када се вратио са Цетиња, па до њене смрти 1895. Али из тога односа још није могла настати *Santa Maria della Salute*. Без ове кратке историје та песма мора остати нејасна; са овим се тек она потпуно разуме, схваћа се значење њених интимних стихова и строфа, о дивној вили која је дошла њему једном и старом, њему „на дну живота” са обећањем највиших сласти; његово одрицање и богатство; њен бол и смрт („утекох од ње а она свисну”), његова вера у вечити састанак после смрти (где ће јој „бити доста јој млад” јер је она тамо, на оном свету старија од њега, јер је умрла) и у блаженству тога споја којим завршава песма и којим је завршен живот Костићев.

Ленка живи за Лазу Костића као његова љуба и љубав тек откако је склопила „очи”. Дотле је могла припасти коме „просцу”, бити срећна у браку. Сада јој преостаје само брак са Лазом Костићем.

Своме присноме, можда најдражем пријатељу, Сими Матавуљу, пише Лаза Костић из Сомбора 2. XI 1905: „Симе мој, знаш да сам наручио Ленкину бисту у нашег Фидије а за, њену десетогодишњицу. Захтевао сам се да ћу сав трошак око тог помена намирити од своје зараде.” Незгодно му је да на то троши новац своје жене Јулке Паланачке. Писмо је објавила Јованка Хрваћанин, у цетињским *Записима* од 1931. Лаза се у старости с Матавуљем често налазио, и тада би проводили дуге часове у дискусији о свим великим темама. Можда би пре-

⁶ Исто, стр. 85.

писка њихова носила то присно обележје. Лаза Костић је сјајно драматисао и *Бодулицу* Матавуљу. Много говорили о Лазином љубавном култу!

Лаза Костић је, сматра психоаналитичар Владета Јеротић, имао наглашено развијену Аниму: онај, по Јунгу, женски део личности (жене имају Анимуса) који сваки мушкарац у себи носи.

Без мајке је Лаза Костић остао кад је имао две године а она око 25. Бригу о њему преузела је његова тетка по оцу, која је такође била млада жена. Идеал женског, Анима, остаће у њему увек касније везан за те две жене. Није отуда случајно што се песник, у позним годинама, заљубио баш у једну младу жену: Ленка Дунђерска, предмет његовог обожавања, одговарала је пројекцији његове Аниме. А природно је што је и Костић, у песми, мешао каткад и свету мајку и „вилу”; те две жене, мајка и љубавница, већ су у његовој Аними биле помешане. Лаза Костић, тежио је да се сједини и са умрлом мајком. То сједињење удвоје - утроје није могло да се оствари на земљи; могло је да се оствари тек на небу.

Лаза Костић је дуго и интензивно био фасциниран личношћу Ленке Дунђерске, и то од првог сусрета са њом (1891), па све до своје смрти (1910). Лаза Костић нам сасвим јасно указује на то да се не може и не сме поистовећивати жена од „крви и меса“ са унутрашњом, архетипском Анимом, па у том смислу и каже: „Није песников идеал о жени у живом створу од мајке рођеном, већ у његовој души, у његовој замисли о најлепшој, најбољој жени или девојци...Она је жива и пролазна, променљива, може је се човек и сит нагледати и наљубити, може на њу оуглати. Али ова душевна самониклица остаје вечито. Што не важи само за Ленку Дунђерску, већ за све жене које су објект нечије заљубљености.“⁷

Ленкина појава се у великој мери поклопила са његовим идеалом о жени, са оном душевном „самониклицом“ коју је већ носио у себи. Требало је да се нека таква жена, у неком таквом амбијенту (господства, пријатељске топлине) појави, па да човек и песник у њој препознају идеал коме су тежили.⁸

И та душевна самониклица је унутрашња, архетипска Анима коју је Лаза Костић пројектовао на Ленку Дунђерску, које се никада није „сит нагрлио и наљубио“ и никада није на њу „оуглао“, што нам показују његови снови, који нам јасно говоре да је Ленка у њима била симбол за његову архетипску Аниму. Иначе у противном, Лаза Костић би брзо „оуглао“, чак и у својим сновима на Ленку Дунђерску, а

⁷ Настовић Иван, *Анима Лазе Костића или Ленка Дунђерска*, Прометеј, Нови Сад, 2004, стр. 147.

⁸ Милосављевић Петар, *Живот песме Лазе Костића Santa Maria della Salute*, нав. дело, стр. 83.

поготово да којим случајем није умрла, што би неминовно кад-тад довело до повлачења пројекције његове Аниме.⁹ Сва ова својства личности, као и образовање и знање које је поседовала Ленка Дунђерска, а који би и за данашње време, после више од једног столећа, били фасцинантни, нису могли а да не пробуде унутрашњу аниму Лазе Костића. Ленка је била заљубљена у њега, препознајући у њему сличност између његове Аниме и Аниме свог оца, чија је она била и мезимица и љубимица.¹⁰

Мушкарац се заљубљује у ону жену која највише одговара његовој унутрашњој Аними, и што је та сличност већа и дубља утолико је и заљубљеност већа, дубља и снажнија.¹¹ Њена појава за Лазу Костића тада нема још онај интензитет који је добила у песми, где му је она гранула, сванула, ко песма славља у зорин свит. Између виђења њене појаве у запису и у песми има дакле разлике.

Много више него према оној венецијанској цркви, Лаза Костић је имао разлога да осећа грижу савести пред овим двома женама, најзначајнијим у његовом животу. Као што је имао разлога да се осећа кривим пред Ленком и одговорним за њену смрт, тако је имао и разлога и да се каје и пред својом Јулчом. Та жена, којој је пришао тек кад му је била потребна лука спасења, снагом своје воље и количином доброте га је надвисила. Грешан што поред ње живе, и заслужне поштовања, ипак воли другу жену, и то мртву, и о њој сања, Лаза Костић је имао разлога да од ње, од Јулче, пре свих тражи опроштај. Она ни у песми, дакле, није строго одвојена од Ленке Дунђерске.¹²

Младен Лесковац, који је све те податке, у тексту о Јулчи, открио и осветлио, ипак је остао веран предрасуди. Он зна и говори, шта је Лази Ленка значила. Али и поред оживелог Јулчиног портрета, који је он све на документима сачинио, није нашао начина да прецизно каже и шта је Лази Јулча значила. Морала је постојати Јулча да би постојао *Дневник* на француском језику. Морао је постојати неко, стваран, важан, неумитан, да би се постојање и присуство оног другог, скривеног, невидљивог, осетило и било стварно.

Некако баш у те дане кад је Јулча умирала била је готова и последња Костићева књига: његове песме у издању Матице српске. Он ју је, неодлучан, дуго задржавао. Почео је био једну песму - била је то *Santa Maria della Salute* – а није знао да ли ће стићи, да ли ће моћи, да ли смети да је заврши. Најзад, славна песма је ипак била готова 3. јуна 1909. године. Било је то пре њиховог пута у Беч. При повратку оданде, ако не и нешто раније, књига је морала бити готова. Јулча већ свакако

⁹ Настовић Иван, нав. дело, стр. 147.

¹⁰ Исто, стр.149

¹¹ Исто, стр.156

¹² Милосављевић Петар, *Триптих о Лази Костићу*, нав. дело, стр. 267.

није имала снаге да схвати шта је у тој, углавном прештампаној књизи било ново, необично и изванредно. Кад је Костић књигу разаслао пријатељима, дешавало се да су неки (на пример књижевник Елек Гожду) истовремено изјављивали саучешће поводом Јулчине смрти када и захвалили на послатој књизи. Баш некако када се појавила та књига умрла је добра Јулча Паланачка; Ленка Дунђерска, сасвим и заувек, међутим, није: од тад бесмртна је. Њих две, ту, на строгој међи једне смрти и једног рађања, оштро су одвојене, заувек.¹³

Младен Лесковац у свом веома брижљиво написаном раду о Јулијани Паланачкој каже следеће: „Док ово пишем, преда мном је не само свежањ скоро пуким случајем до данас ипак допрлих писама које је Лаза Костић упућивао својој жени, Јулчи Паланачкој, својој великомученици Јули (како ју је у једном тренутку дубоке потресености и искрене љубави према њој, побеђен њеним чистим, у потпуности њему посвећеним животом и њеним предсмртним мукама, скоро у јауку, био називао) – него и гомиле свакојаким других докумената најзначајнијег обележја, порекла и намене, а која сва, и сваки од њих на свој посебни начин а често и сасвим заобилазни или посредни начин, говори и четрнаест последњих заједничких сомборских година Лазе Костића и Јулче Паланачке. Ти документи су изванредни сведоци, треба то рећи одмах. Из њих – иза онога што они казују нимало више него иза онога што подразумевају или прећуткују – поступно и црту по црту, поуздано и неварљиво, помаља се и уздиже незаборавни лик овог по карактеру тако сложеноса и противуречног песника и човека, а такође и његове до дирљивости добре и предобре жене. Документи нас, тако, уводе у најинтимнији живот двоје људи који су се волели (нема друге речи за оно што се међу њима дешавало) и који су једно другоме помагали да последње године свога живота проведу у безбедној топлини једног несвакидашњег пријатељства, без икакве илузије да сем њега, на овој земљи и у свету који је био њихов једини, могу још очекивати било шта друго сем старости и смрти...”¹⁴

Лаза Костић и Јулка Паланачка срели су се и упознали читавих двадесет и пет година пре него што су се венчали, још године 1870. (Те године је рођена и Ленка Дунђерска), у Сомбору, у сватовима Косте Радуловића, у којима је Лаза Костић био девер. Тај њихов сусрет и познанство, било је заправо једнострано, ако се тако може рећи: Лаза Костић као да тада Јулчу уопште није ни приметио нити из тога времена запамтио. Он је тада био на врхунцу своје кратке славе, а онакав каквог га знамо из не малобројних списа савременика. Био је како то казује Радивој Симоновић који га је знао и тада али још и раније, „чудан светац“: све је олако узимао и у свачему био лежеран,

¹³ Исто, стр. 266.

¹⁴ Настовић Иван, нав. дело, стр. 164.

и оделу и у понашању. Изгледао је генијално неуредан, имао је дугу разбарушену косу коју није много мазио ни чешљао, кравата на врату ако је мало криво стајала или ципела мало упрљана била, то њему није много сметало. Капут или душанку често није закопчавао по пропису, а рукавице је носио само баш када је морао. Шешир је куповао увек што тањи и лакши па га је згужвао и носио у џепу на капуту на грудима, а ишао гологлав али никада није био непристојан ни простак, није никога вређао, свакоме је лежерно повлађивао“. Баш таквог га је срела у сомборским сватовима Јулча. Она је тада имала двадесет година, - родила се у Сомбору, 13.септембра (по старом календару) 1849. Ту га је први пут угледала, и заволела га је једном заувек, за читав живот. Она је била из трговачке куће, а веома имућне. Отац јој је био Димитрије Паланачки, сомборски грађанин и трговац (у њену венчаницу погрешно је убележено да је био адвокат); умро је млад. Мати је била Ана рођ. Поповић, такође из Сомбора, а рођена 1826. Богатство, највећим делом већ тада Јулчино а не и материно, није долазило од оца, човека средњег стања, него од ујака, врло богатог трговца сомборског, Стевана Поповића. У кући Паланачких живеле су већ тада три самохране женске главе: мати, енергична и прека Ана, неудата сестра Димитрија Паланачког, Марија, „добри дух“ овог тројства, и њихова мезимица, Јулча. Доцније, ове две старе жене, своју пуницу и ваљда не много млађу тетку Марију, Лаза Костић ће звати својим пуницама: он ће их имати одмах две одједном. Јулча је, већ због свог знатнога имања, имала просилаца, а изгледа увек угледних, по положају или имању; она то и сама каже, доцније, у једном писму Лази Костићу. Све редом их је, одбијала, упорно, годинама. Не казујући дуго никоме ништа, она се најзад једнога дана ипак поверила неким својим пријатељицама и рођакама, изјавивши: да ће се удати или за Лазу Костића, или се никада удавати неће. Данас не можемо рећи када је то могло бити, у којем тренутку дугог међувремена од године 1870. па до 1884. Лаза Костић за све то време, о свему томе ништа није знао нити ишта слутио: далеки су и заплетени били његови путеви.¹⁵

После четрнаест година од оних сомборских сватова (Лаза Костић није узалуд говорио да је Јулча „тиха нарав, спорија још од моје“), Костић је први пут чуо оно што дотле није знао: „да се у њега заљубила једна отмена, богата, лепа и честита сомборска девојка“, и да га упорно чека. Шта се тада заправо догодило, данас је са поузданошћу немогуће сазнати, јер о томе имају два извештаја који се баш у најосетљивијим питањима ни мало не слажу. Радивој Симоновић тврди да тада Костић „на наваљивање Сомбораца отиде у посету (код Паланачких), обнови познанство са Јулчом и хтео је да се ожени па да

¹⁵ Исто, стр. 164-166.

са женом отиде у Црну Гору“. „Колико ја знам – пише даље Симоновић - „Лаза је 1884. учинио озбиљан корак да се ожени пре него што је пошао у Црну Гору, и чини ми се да је имао намеру да ожењен отиде онамо. Но мати и тетка нису никако хтеле допустити да им јединица Јулча отиде тако далеко, где је не могу посећивати а камоли сваки дан видети, а особито не у Црну Гору, где вечито пушке пуцају.“ По Симоновићу ствар као да се тада разбила на томе. Милан Савић прича о томе прилично другачије. Он каже како је Костић испросио своју будућу жену. Госпођица Јулка пристане радо и приволи тако и своју матер. После веридбе требао је Лаза вечерати код своје невесте, али се у кавани закартао, а када се сетио, било је већ десет сати, дакле доцкан. Он наставља картање, а сутра рано ујутру пошаље невести киту цвећа и извину. Мати врати одмах обоје и поквари веридбу, на велику жалост своје кћери...“¹⁶

Било како било, од брака у том тренутку није могло бити ништа, и Костић је на Цетиње отпутовао без Јулче. Ни Радивој Симоновић не таји да је Јулча, „иако је била неиспрошена, важила у очима света као вереница Лазина...“¹⁷

Јулчин девојачки сан, разбио се, бар за сад. Протекло је тада нових седам година - за Лазу Костића можда најсудбоноснијих (огромне промене су се извршиле на њему, и баш на Цетињу где је тада и отпутовао). За Јулчу Паланачку те године су без икакве сумње морале бити тешке: била је, у неку руку, вереница човека којег нигде није било. Додуше „Лаза је са Цетиња“ - сведочи Радивој Симоновић - „више пута слао поздраве и писма Јулчи“. Та писма, ако их је и било, нису се сачувала. Врло је вероватно да су се Костић и Јулча видели покоји пут за време његова боравка у Црној Гори, а приликом његових долазака оданде...¹⁸

А тада је дошла година 1891: Костић је Цетиње напустио заувек. Тада, јави се Јулчи писмом из Беча, 2. јуна; то је најраније његово писмо Јулчи које нам је сачувано. „Можете мислити“- писао јој је тада „да сам пошао са Цетиња онако весео, колико сам невесао био пошао на Цетиње, из Сомбора, пре седам година.“ То је и сувише јасна алузија на неостварени брак из 1884, на околности у којима се развргао; али и већ у тим речима је могућност, па и жеља, да се покварено поправи...То његово писмо Јулчи и иначе је занимљиво: опрезно а ипак јасно, полушаљиво али са прецизним погоцима, право у оно наивно срце, добро срачунато...¹⁹

¹⁶ Исто, стр. 167-168.

¹⁷ Исто, стр. 168.

¹⁸ Исто, стр. 168.

¹⁹ Исто, стр. 168.

До тога тренутка имало је да протекне још увек доста времена: пуне четири године. Ипак је дошло до брака између Лазе и Јулче Паланачке. Они су се венчали у Сомбору, у недељу 10. септембра 1895. године. Сведоци су били, с младожењине стране, Лазар Дунђерски, велепоседник сентомашки и грађанин новосадски (отац Ленке Дунђерске; Костић ће га стално, у писмима жени звати кумом), а са девојачке стране Јаков Лолашевић, велепоседник и грађанин сомборски. Сомборци, осећајући се одувек бар за трунчицу мимо сав остали свет (па су стога то на неки посебан начин и били), нису крили понос што су Лазу добили баш они - нипошто не Лаза Јулчу (они су је добро знали), него Јулча, а са њом и сви они, Лазу Костића - али су ипак иронично збрајали: сума година невесте и младожење износила је тачно 100. После венчања младенци су кренули на пут, преко Трста у Венецију. Ту је Лаза Костић први пут видео цркву Santa Maria della Salute, у његовом животу славнију од тог пута који је трајао око три недеље.²⁰

Јулча, а то се види из стотине ситница, била је Лази Костићу безгранично одана, срећна што га може назвати својим. Из њених се писама види да није била образована: била је богата девојка која је, по укусу свог времена и средине у којој се кретала, проводила удобан и празан живот имућне удаваче, па пробирљиве старе девојке. Било је у ње ипак нешто изузетно: чекала је свога Лазу Костића, имала храбрости и гордости да у томе чекању истраје. Крштена као Јулијана, њу су звали а и сама се увек тако потписивала, по мађарски, Јулча.²¹ Костић ју је, као што се из његових њој упућених писама види, стално звао Јулом. Изгледа да је навика околине претегла. Радивој Симоновић једном каже: „Његова жена је више пута пред Лазом рекла мени мој луцкасти Лаза, а он одмах опет у шали рекао је: моја паметна Јулча“.²²

Једно је Јулча изврсно разумела: да јој је дужност да помогне своме Лази. Тај задатак је она обавила у потпуности, нарочито после 1897, срећна што толико сме и може. Није тежиште једино у томе што је овим браком Костић једном заувек средио своје заплетене материјалне прилике из године 1891, односно 1895, него је Јулча и иначе помагала да Костић оствари и оно што иначе, без њеног разумевања и помоћи, сам никад не би могао спровести. Што се његова комедија *Гордана* ипак давала у новосадском позоришту, заслуга је Јулчина: тек када је позоришту поклонила све потребне ускочке костиме, позориште је пристало, било скоро приморано, да комад прикаже, на Костићево велико задовољство. Познато је да своју *Књигу о Змају*, велику и лепо штампану, Костић могао издати једино са Јулчиним пристанком. Јулча је у тим тренуцима, заиста била његов добар дух, и

²⁰ Исто, стр. 168.

²¹ Исто, стр. 169-170.

²² Исто, стр. 170.

више од тога. Омогућила му је миран, безбрижан и леп живот (он га је волео, али навикао је на њега од ране младости), путовања, лечење и у болести итд. Оно што је он највише волео - то никад није било много - да с времена на време сиђе до Новог Сада, обиђе „своје манастире“ и пријатеље по њима, она му није бранила, непокретна у свом Сомбору.²³

Јулча се разболела од рака у стомаку и после дугих и тешких мука умрла, што је за Лазу Костића био тежак ударац. Предузето је лечење, па су Костићеви, у лето 1909, отишли у Беч. Сачувани су лекарски налази о њеној болести. По свему што знамо – много нажалост не знамо – Лаза Костић се у тим данима понео врло лепо, са стрпљивом, саучесном нежношћу према Јулчи...²⁴ У понедељак 12. октобра 1909. увече умрла је Јулча, у својој кући, таман навршивши 61 годину. „Њезина смрт не само да је ожалостила ближе јој и најближе, него је растужила и све који су је познавали“, казује један некролог после њене смрти. Посмртну листу Јулчи написао је Лаза: лако га је у њој препознати. Сомборска *Слога* је писала поводом њене смрти:

„Ко је закуцао на њена врата, није отишао неутешен, шта више, је ли смо чули, да се неко злопати, није чекала да је моле за помоћ, него је пружала беднику своју подашну руку. Зато при упоку њезином видесмо сузе у очима многих малих и незнатних. Никога још ваљда није овдашња српска сиротиња искренијом сузом испратила на онај свет као уважену покојницу. Не могу се избројати све прилике и сва лица на које је доспевала даровна благодат њезина, јер је она давала да незна левица шта чини десница“.²⁵

Ова и оваква дарежљивост је била, карактеристична и за Ленку Дунђерску.

И тако је Лаза Костић остао сасвим сам у опустелој, за њега самог великој кући Јулчиној. Знамо да се носио мишљу да се заувек пресели у Беч и онде преживи своје последње дане. Хтео је да сачека годину дана од Јулчине смрти, да у свом начину живота не мења ништа за све то време, као да је она још увек у животу. Сахранио ју је тачно онако како је желела, старајући се до у ситнице да се одржи и обави све како је желела...Излазио јој је на гроб врло често...За ону годину дана колико је још после Јулче живео однео је на њен гроб четрнаест пута цвећа, венаца или букета...²⁶

У тестаменту Лазе Костића ваља издвојити само две изричите његове жеље: једну је манастиру Крушедолу оставио 1000 круна, са захтевом да се „сваке године чита молитва за спас душе Ленке Дун-

²³ Исто, стр. 170-171.

²⁴ Исто, стр. 171.

²⁵ Исто, стр. 171-172.

²⁶ Исто, стр. 172.

ђерске, на дан њене смрти; и други, да се остави 1000 круна манастиру Врднику- Раваници, да се на Видован чита молитва за спас Јулијане Костић рођ. Паланачки.“²⁷ Стога је неприхватљиво, једнострано и искључиво мишљење Милана Кашанина да се „Лаза Костић оженио Јулом да би тиме решио материјално питање свог живота“. Упркос чињеници што је том женидбом стварно решио свој материјални проблем, то није био основни и пресудни разлог за женидбу.²⁸

Исидора Секулић је сматрала да се Лаза Костић оженио „неприликом“. Милан Кашанин је сматрао да је Лаза Костић „начинио несрећан корак“ када се оженио Јулијаном Паланачком, која „на очуваним фотографијама не изгледа ни нарочито интелигентна ни привлачна. У њеном лику и држању има нечег трагикомичног“.²⁹

У Костићевом животу те две жене, Ленка и Јулча, постојале су паралелно. Чак ни у свом тајно писаном дневнику Лаза не говори само о Ленки: говори и о Јулчи. Његова осећања према тим двома женама су различита, али су према обема топла. Сви подаци, које можемо да осветлимо, потврђују и да је он волео Ленку Дунђерску. Али нема података који аутентично сведоче да је он имао негативан однос према својој жени, Јулчи, а поготово оних који говоре да јој се светио.

Јулча није била сасвим обична жена. Била је годинама богата удавача и у оно време морала је имати много просаца. Па ипак је двадесет и пет година чекала на свога Лазу. И удала се за њега када више није био онако славан, популаран и имућан. Та добра душа пружила му је уточиште и омогућила леп животни излаз кад је живео буквално без посла и дома. Смисао њеног живота је био Лаза Костић. Дочекала је да му буде потребна и била је ту кад му је била најпотребнија. Тако је и смисао свог живота испунила. Поштовање које јој је Костић указивао живој, а посебно мртвој - што све, документовано, читамо код Лесковца - његов труд да јој се испуни и последња воља, делују данас дирљиво.

Костићев дневник на неколико места, увек у коректном контексту, и рекло би се са осећањем очигледне кривице, помиње и његову жену. Тај се његов тајно вођени дневник завршава тачно на дан Јулчине смрти. Више, изгледа, није имао потребу да га води. Костић је записао: „У понедељак, 25.октобра 1909. године, у 10 сати и 10 минута увече, моја жена Јулијана – Јулча- идеал хришћанске доброте и резигнације, издахнула је после скоро два месеца ужасне агоније.“

Лазу Костића је живот савијао и ломио, али га није деградирао. Ако је он у Јулчи нашао „идеал хришћанске доброте и резигнације“, последњих година живота, кад се приклонио хришћанству, кад се дру-

²⁷ Исто, стр. 172.

²⁸ Исто, стр. 178.

²⁹ Исто, стр. 179.

жио са црквеним људима, нашао је оно што му је тада, у ствари, највише требало. Лесковац у овом свом последњем закључку није усамљен. О Костићевом односу према тим двома женама, Ленки и Јулчи, обично се тако мисли.

Нормални људи у нормалним случајевима остварују најпотпунију љубав са женама које одговарају пројекцији њихове Аниме: налазе у истој особи остварену пројекцију мајке и љубавнице. Лаза Костић је имао несрећу (или срећу) да му се остварење пројекције његове Аниме јави у касним годинама и то да се та пројекција веже за две различите жене. Једна од тих жена, Ленка Дунђерска, симболизовала је лепоту коју је тражио; друга, Јулча Паланачка, тј. Јулијана Костић, рођена Паланачка (како пише на посмртној парти коју је Лаза саставио), симболисала је доброту и топлину која му је била потребна. Једна га је спољашњошћу могла опомињати на идеал давно изгубљене мајке, друга од њих га је на давно изгубљену мајку могла опомињати својим стварним односом према њему. И тиме је Лаза Костић био стављен на муке. Није му било дато да обе те пројекције оствари у једној јединој жени: морао их је остварити у двома. За човека Лазу Костића то је била одвећ компликована ситуација: могла га је довести до неурозе, или још даље – до психичког слома. За песника Лазу Костића то је била изванредна могућност: удвајање Аниме, њено цепање на два дела, омогућило му је да оствари песму изванредног интензитета: да се суочи у њој с проблемима лепоте и доброте, кривице и испаштања, патње и љубави, ништавне и смислене егзистенције, пакла и раја, свега и ничега.³⁰

Да ли је Лаза Костић био заљубљен или је волео Ленку Дунђерску? За ово друго он није имао довољно времена, јер иако је Ленка умрла четири године после њиховог првог сусрета, њихови сусрети, нису били тако чести да би он могао да је сагледа и прихвати онакву каква је она стварно била. А увек је много лакше идеализовати некога кога више нема, него некога ко реално постоји. Лаза Костић је ипак био свестан чињенице да: „није песников идеал жена по себи, него слика њена која се огледа у песниковој души. А то се често разликује од оне жене с које је та слика скинута, па бива да је готово противна“.

Иако је Лаза Костић био заљубљен у Ленку Дунђерску, треба рећи, да је он није волео, пошто дубинска психологија прави битну разлику између та два стања: у неког бити заљубљен, што иде из несвесног дела личности, односно из пројекције, и некога волети, што потиче из свесног дела личности. Тако да објекат наше љубави прихватамо онакав какав јесте, без идеализације, која је била пре-

³⁰ Милосављевић Петар, *Живот песме Лазе Костића Santa Maria della Salute*, нав. дело, стр. 94.

наглашено присутна у односу Лазе Костића према Ленки Дунђерској, а што је имало за последицу опседнутост љубавним објектом“.³¹

Код заљубљености ми заправо волимо женски или мушки део себе, тј. нашу унутрашњу Аниму или Анимуса пројектован на другу особу, а у другом случају волимо особу онакву каква јесте са свим њеним манама које Лаза Костић, услед своје заљубљености односно опседнутости Ленком Дунђерском, није могао да препозна, јер је идеализовао њену личност и подигао је на ниво божанства.³²

Анима у свом развоју може имати четири степена: 1. примитивна, нагонска - чулна жена (Ева); 2. идеализована, романтично лепа жена (Хелена Тројанска); 3. оличење духовне љубави (Богородица); 4. мудра жена (грчка бочиња мудрости Атина и Мона Лиза).³³

Анима, као архетип живота, представља веома комплексан архетип са богатом могућношћу испољавања, као што смо то видели у сновима Лазе Костића у којима се његова Анима, односно Ленка Дунђерска, појављивала у најразличитијим облицима: као чулна, нагонска жена, која „није престајала да прождире његове усне“, а чију је „похотљиву опекотину усана“ осећао и после буђења, као „стара милосница“, „остаротина и мумија“, као „сасвим збрчкана и остарела“, као млада девојка „у црном костиму XVI века, више мушком, са мачем о врату“, као онострана, односно као дух с оног света, као „танка девојчица кестењасте, подсечене и глатке косе“, као божанство Марија Магдалена, које уздиже љубав до висине духовне оданости, и коначно као славуј „који је певао тако весело“ да је Лаза Костић постао у том сну још тужнији него што је био.³⁴

ЛИТЕРАТУРА:

Aerpli, Ernst, *San i tumačenje snova sa 500 simbola sna*, Matica hrvatska, Zagreb, 1967.

Алварез, Алфред, *Ноћ, ноћни живот, ноћни језик, спавање и снови*, Светови, Нови Сад, 1997.

Vinaver, Stanislav, *Zanosi i prkosi Laze Kostića*, Forum, Novi Sad, 1963.

Дамјанов Сава, *Корени модерне српске фантастике*, Матица српска, Нови Сад, 1988.

Зубац, Перо, *Ленка Дунђерска*, Media Invent, Тиски цвет, Нови Сад, 2009.

Јанић Ђорђе, *Снови и њихови симболи у српскохрватским народним песмама*, Градива, год XV, број 3/80

Caillois Roger, *Moći sna 1*, Grafički zavod Hrvatske, 1983.

³¹ Настовић Иван, нав. дело, стр. 219-220.

³² Исто, стр. 220.

³³ Исто, стр. 222.

³⁴ Исто, стр. 222.

- Caillois Roger, „*Moći sna 2*“, Grafički zavod Hrvatske, 1983.
- Кашанин, Милан, *Судбине и људи*, Просвета, Београд 1968.
- Ковачек, Божидар, *Из преписке Лазе Костића*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига IV, Нови Сад, 1959.
- Костић, Лаза, *Преписка I*, Сабрана дела Лазе Костића, Матица српска, Нови Сад, 2005.
- Костић, Лаза, *Дневник, Ишчекивано и дочекано (листови успомена)*, приређивач, превод и поговор Милан Кашанин, Народна књижевност, Алфа, Београд, 2000.
- Костић, Лаза, *Из мога живота*, приредио и поговор написао Младен Лесковац, Нолит, Београд, 1988.
- Kostić, Laza, *Osnovno načelo*, kritički uvod u opštu filozofiju, Kultura, Beograd, 1961
- Костић. Лаза, *Плетисанке*, избор и предговор Васко Попа, Просвета, Београд, 1968.
- Костић. Лаза, *Приповетке, о позоришту и уметности*, приредио Младен Лесковац, Матица српска, Нови Сад, 1989.
- Лесковац, Младен, *Лаза Костић, огледи и студије*, Матица српска, Нови Сад, 1991.
- Лесковац, Младен, *Лаза Костић*, Српска књижевна задруга, Београд, 1960.
- Милисављевић Петар, *Живот песме Лазе Костића Santa Maria della Salute*, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад, 1981.
- Милисављевић Петар, *Триптих о Лази Костићу*, Народна библиотека „Карло Бијелицки“, Сомбор, 1991.
- Младеновић Живомир, *Приповетке Лазе Костића*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1939.
- Павић Милорад, *Рађање нове српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.
- Popović Miodrag, *Romantizam III*, Drugo skraćeno i prerađeno izdanje, Nolit, Beograd, 1975.
- Радовић Миодраг, *Лаза Костић и светска књижевност*, Delta Press, Београд, 1983.
- Росић Татјана, *Произвольност дневника, романтичарски дневник у српској књижевности*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1994.
- Савић Милан, *Лаза Костић*, Штампарија Јовановић и Богданов, Нови Сад, 1929.
- Симоновић Радивој, *Успомена на др Лазу Костића*, Књижевна заједница Новог Сада, 1986.
- Јеротић, Владета, *Дарови наших рођака I, Психолошки огледи из домаће књижевности*, Ars libri, Београд, 2002.
- Nastović Ivan, *Anima Laze Kostića ili Lenka Dunderska*, Prometej, Novi Sad, 2004.
- Nastović, Ivan, *Psihologija snova i njihovo tumačenje*, Prometej, Novi Sad, 2000.

Фројд, Сигмунд, *Тумачење снова I*, Матица српска, Нови Сад, 1976.
Фројд, Сигмунд, *Тумачење снова II*, Матица српска, Нови Сад, 1976.
Časopis Polja, tematski broj san, decembar 1981, broj 274

Žana Pejanović

**THE MANY LOVES OF LAZA KOSTIĆ
(for Lenka Dunderski and Julka Palanacki)**

Summary

The experiment is based on the text chronicles Laza Kostić, as well as some of his poems (Pogreb (The Funeral), Sahrnio sam ljubav duboko u zemlju (I Buried my Love Deep Underground), Gosodici L.(enki) D.(underskoj) u spomenicu (To Miss L. D. To Remember Me By) and Santa Maria della Salute), depicting the most love of the poet, primarily Lenka Dunderski and Julka Palanačka. Lenka's and Julka's appearance largely coincided with his ideal of women, with that mental image which he had already created. It was necessary for such women to appear in order for the poet to be able to recognize in them the ideal he had been looking for.

